

KNJIGE O RIJEČKIM KNJIGAMA

Premda nije posve uobičajeno prikazivati knjige koje su relativno davno objavljene, bilo bi nedopustivo da u časopisu imenom *Fluminensia* ne budu objavljeni prikazi knjiga o dvjema temeljnim knjigama riječkoga glagoljaštva. Radi se o pretisku i latiničkoj transkripciji Kožičićevih *Knjižica od žitija rimskih arhijerejev i cesarov*, što ga je priredila Anica Nazor te o faksimilu, transliteraciji i temeljitoj analizi *Zapisnika misnoga kaptola riječkoga* Darka Dekovića.

Šimun Kožičić Benja

**KNJIŽICE OD ŽITIJA RIMSKIH ARHIJEREJOV I CESAROV,
Rijeka, 1531.**

Knjiga 1: Pretisak;

Knjiga 2: Latinička transkripcija glagoljskog teksta

priredila Anica Nazor

(Sveučilišna knjižnica Rijeka, Rijeka, 2007.)

Djelatnost glagoljske tiskare vjerojatno je najznačajniji kulturni trenutak u povijesti Rijeke. Jedan je pak od najznačajnijih kulturnih trenutaka u Rijeci, ali i u cijeloj Hrvatskoj 2007. godine bilo predstavljanje pretiska i latiničke transkripcije teksta *Knjižice od žitija rimskih arhijerejev i cesarov* Šimuna Kožičića Benje što je 1531. godine objavljen u Rijeci, a koji je priredila Anica Nazor. Vrijedna je publikacija objavljena u izdanju riječke Sveučilišne knjižnice koja se time potvrđuje ne samo kao sustavan čuvar vrijednoga knjižnoga blaga već i kao promicatelj temeljnih riječkih i širih knjižnih vrednota. Naime, radi se o složenome izdavačkome projektu koji će biti završen po izdavanju treće knjige iz pera vrsnoga stručnjaka za crkvenu povijest dr. sc. Tomislava Mrkonjića koja će biti posvećena teološkim i tekstološkim izvorima kojima

se Š. Kožičić služio pri sastavljanju *Knjižica*. Ovdje prikazujemo prve dvije knjige planiranoga troknjižja što ih je za javnost priredila Anica Nazor, jedna od ponajboljih istraživačica i neumornih promicateljica hrvatskoga glagoljaštva. Krenut ćemo logičnim redom što su ga postavili priređivačica i izdavač – od samoga izvornika teksta. Prva je knjiga zapravo faksimilno izdanje originala i to prema potpunom i najboljem sačuvanom primjerku od sedam poznatih, onome iz wrocławskesveučilišne knjižnice. Grafički je urednik faksimilnoga izdanja Frane Paro, naš najpoznatiji istraživač grafičke strane glagoljice i tehnike glagoljskoga tiskarstva. Osmislio je i vrlo fin i decentan, a istom raskošan izgled ovih dviju knjiga koje su stvarno dvije zasebne knjige “ujedinjene” u finome kožnome omotu bijele boje sa zlatom otisnutom naslovnicom na kojoj

stoji ime Šimuna Kožičića i godina tiska 1531. Oprema dostojna veličine knjige!

Druga je knjiga naslovljena *Latinička transkripcija glagoljskoga teksta (s predgovorom i uvodom)* i priredila ju je Anica Nazor. Uvodni se dio knjige sastoji od četiri poglavlja naslovljenih: *Predgovor Anice Nazor, Tehnički podatci o faksimilu i tipografske karakteristike originalnoga izdanja Frane Para, Šimun Kožičić Benja (oko 1460. do 1536.)* i *O transkripciji*, oba iz pera A. Nazor. Uvodu je pridani iscrpan popis literature i prijevod na engleski jezik. U samome *Predgovoru* priređivačica ističe kulturološku važnost *Knjižica* koje "imaju iznimno mjesto u hrvatskoj historiografiji kao prva u nas na hrvatskom jeziku štampana svjetska povijest s podacima o islamu i turskom carstvu od njegova početka do širenja na područje Bizanta, Balkana sve do naših krajeva, do Kožičićeva vremena". Budući da su *Knjižice*, među inim, poznate i po čuvenome uvodnome pismu Š. Kožičića Tomi Nigeru, A. Nazor skreće pozornost i na taj tekst te prikazuje tko ga je sve, gdje i kada do danas objavio. Posebno se osvrće na knjigu njemačkoga slavista G. Tutschkea iz 1983. godine koji je priredio latiničku transliteraciju *Knjižica* i utvrdio da predložak za Kožičićeve životopise nije bilo djelo F. Petrarce *Vite de pontifici e imperadori romani*, već tekst *Liber de vita Christi ac omnium pontificum* humanista Platina. Otkriće Tomislava Mrkonjića da je predložak zapravo djelo *De Caesaribus libri III* venecijanskoga humanista Egnacija potaknulo je potrebu izdanja faksimila, transkripta i komentara što je ovim izdanjem u najvećem dijelu i ispunjeno. U drugome poglavlju vrsni grafičar Frane Paro progovara o

osnovnim grafičkim značajkama djela i uspoređuje nepotpun zagrebački primjerak knjige s wrocławskim prema kojemu je napravljen ovaj faksimil. Poglavlje naslova *Šimun Kožičić Benja (oko 1460. do 1536.)* iscrpan je prikaz njegova života i djela, s posebnim osvrtom na *Knjižice*. *Knjižice od žitija rimskih arhijerejev i cesarova* povijesno je djelo o rimskim papama i carevima i prema tome je i podijeljeno u dvije velike cjeline. U prvoj su životopisi papa, od apostola Petra do pape Klimenta VII., a u drugoj životopisi careva od Julija Cezara do Karla V. Među ta dva odijeljena dijela knjige umetnuta su četiri kraća poglavlja s istočnom tematikom: *Od gospodstva Partov i Prsijanov, Vazetje Rija, Mahometa početije, Od početija turskoga*. Na početku je same knjige poznato pismo Tomi Nigeru u kojemu se Š. Kožičić, među inim, žali na jezik glagoljskih knjiga koji je po njemu nepotrebno opterećen primljenicama te arhaizmima pa bi ga trebalo kroatizirati i pomladiti. U tom nastojanju i sam nije bio posve dostojan, ali je nedvojbeno ostao upamćen kao jedan od prvih hrvatskih purista. Budući da su *Knjižice* zapravo kompilacija, znatan je broj studija posvećen otkrivanju predložaka i prema trenutnim istraživanjima, dva su osnovna predloška, Platinov i Egnacijev. Važnost je *Knjižica* višestruka. Osim spomenute činjenice da se radi o prvome otisnutome tekstu s temom iz svjetske povijesti, za filologiju je osobito važno to što se radi o neliturgijskome tekstu u kojemu je Š. Kožičić mogao slobodnije provesti svoje teze o jeziku. Nakon ovako temeljito priređena djela, taj će posao biti znatno olakšan. Na koncu je uvodnoga dijela poglavlje o metodološ-

kim postavkama transkripcije. Uobičajeno je da se uz faksimile izdaju transliterirana izdanja, a ta je praksa ovdje napuštena stoga što već postoji transliterirani predložak u spomenutoj Tutschkeovoj knjizi i zato da tekst bude bliži današnjim čitateljima. Autorica objašnjava načine transkribiranja onih grafema koji su dvojbeni s obzirom na realizaciju pa izdvaja problem glagoljskoga đerva (koji sustavno transkribira kao *ĵ*), šta (koji transkribira kao *č*), poluglasa, koji Š. Kožičić bilježi štapićem, i koji je u određenim pozicijama izostavljen. Poseban je problem jat koji se transliterira prema istovrsnim primjerima koji su zapisani s realiziranim jatom. Radi se o osobito osjetljivu zadatku, uvijek podložnu različitim interpretacijama, osobito stoga što je tekst nastao na sred-njočakavskome prostoru s ikavsko-ekavskom refleksacijom jata koja je, premda provedena prema pravilu Jakubinskoga i Meyera, rijetko apsolutno sustavna. Metoda koju je A. Nazor odabrala, precizna je i najbliža točnome, osobito ako je svaki

nerealizirani primjer imao svoj pandan s realiziranim jatom.

Dvoknjizje što je ovdje prikazano nedvojbeno je bio najveći izdavački i kulturni projekt u gradu Rijeci 2007. godine. Sve su karike u lancu nastanka ove knjige jednako bitne, od pokretača ideje, do onih koji su je operacionalizirali, pomogli u radu na njoj, koji su je recenzirali, izdali, pomogli u financiranju i sl. Sve su to odreda vrhunski stručnjaci u svojim poljima koji su obavili temeljit i važan posao koji je rezultirao važnom knjigom koja će znatno olakšati daljnje analize, historio-grafske, filološke, teološke i ine.

Po objavi *Knjižica* možemo reći da je pretisnuto i na latinicu transliterirano polovicu djela od šest ukupno izdanih u riječkoj tiskari. Dosad su objavljeni *Psaltir* (1976.) i *Knjižice krsta* (1984.). Bilo bi lijepo i jako potrebno kada bi se po izdanju treće najavljene knjige iz ovoga projekta, krenulo u novi projekt izdavanja preostalih triju izdanja s prevažnim *Misalom hrvackim* na čelu.

Darko Deković

ZAPISNIK MISNI KAPTOLA RIEČKOGA. ISTRAŽIVANJA O RIJEČKOME GLAGOLJAŠKOME KRUGU (*Ogranak Matice hrvatske u Rijeci, Rijeka, 2005.*)

Kako je pravo primijetio akademik Stjepan Damjanović u predgovoru knjige koju kanim prikazati, Rijeka je "metropola zemljišne glagoljaške republike" no zbog niza najmanje filoloških razloga nikada u svijesti šire javnosti nije imala taj status. Dapače, češće je prihvaćana kao *città italianissima!* Nakon iznimnoga Štefa-

nićeva truda iz sada već davne 1954. godine, uslijedilo je dugo razdoblje tišine prekinuto tek pokojim slabijim, ali ne zato i manje važnim glasom.

Pojava je sada već nažalost pokojnoga kolege Darka Dekovića označila početak jedne nove ere riječkoga glagoljštva koja

je trebala kulminirati obranom njegove doktorske disertacije *Glagoljica i glagoljaštvo u gradu Rijeci. Istraživanja o riječkome glagoljaškom krugu*, za koju se iskreno nadam da će jednom biti objavljena, te vrijednim nastojanjima reprinta izdanja riječke glagoljske tiskare u suradnji akademkinje Anice Nazor i Sveučilišne knjižnice u Rijeci.

Veliki su i brojni prinosi Darka Dekovića *glagoljici fluminensiji* no kako je o njima bilo mnogo rečeno u brojnim nekrolozima objavljenim u mnogim našim prestižnim publikacijama, ovdje ću prikazati njegovu prvu i nažalost jedinu knjigu naslovljenu *Zapisnik misni kaptola riečkoga s podnaslovom Istraživanja o riječkome glagoljaškome krugu* što ju je 2005. godine objavio Ogranak Matice hrvatske u Rijeci, kojemu je D. Deković bio višegodišnji predsjednik.

Zapisnik misni kaptola riečkoga je po mišljenju V. Štefanića “najveći i najzanimljiviji glagoljski tekst iz Rijeke”. Radi se o rukopisnome popisu bilježenja misa zadušnica i pogreba koji su održavani od kolovoza 1545. do listopada 1547., pa ponovno od kolovoza 1553. do 1555. te o izvješćima s godišnjih izbornih zasjedanja i gospodarskoj djelatnosti riječkoga kaptola.

Nakon kraćega uvoda u kojemu pisac obrazlaže status Rijeke i širega riječkoga područja u okvirima hrvatskoga glagoljaštva, prikazuje dosadašnje radove o spomenutoj problematici te postavlja ciljeve i zadatke istraživanja, autor u poglavlju *Opis i sudbina rukopisa* nudi vrlo iscrpne podatke o samome rukopisu, ali i o podacima u postojećoj literaturi. Prvi spomen rukopisa je onaj iz pera J. Kola-

novića, a slijede mu obrade R. Strohala i V. Štefanića. Rukopis je bio dostupan i I. Kukuljeviću Sakcinskome koji je vjerojatno i naslovio rukopis koji se trenutno čuva u Hrvatskome državnome arhivu. Autor je korigirao i numeraciju stranica, te je pretpostavio da je današnji Zapisnik bio sastavljen od dva sveščića od kojih je jedan nastajao u razdoblju između 18. kolovoza 1545. i 17. listopada 1547., a drugi od 10. kolovoza 1553. do 16. travnja 1555., a ne od pet sveščića kako je strukturiran očuvani primjerak rukopisa. Tekst je prvi pronašao riječki kanonik Josip Poglajen koji se služio njime, a kasnije ga vjerojatno predao I. Kukuljeviću. D. Deković pretpostavlja da rukopis već koncem 19. stoljeća nije bio u Rijeci jer bi se I. Kobler pri pisanju povijesti Rijeke sigurno služio izvornikom, a ne Poglajenovim prijepisom popisa riječkih kanonika.

Treće, opsežno poglavlje knjige naslovljeno *Kulturno-povijesni smještaj rukopisa* zapravo je prikaz glagoljaštva u Rijeci od pretpostavljenih početaka do 16. stoljeća i odjek podnaslova knjige. Radi se o iscrpnoj studiji koja bi mogla funkcionirati posve samostalno, a u kojoj su ponuđene spoznaje koje bi morao znati svaki osviješteni stanovnik našega grada. D. Deković ne nudi samo povijesni pregled glagoljaške djelatnosti na ovim prostorima već je to i svojevrsan *hommage* svim stručnjacima koji su se u svome radu doticali Rijeke, od onih najstarijih do suvremenih, ne isključujući pritom i sve one koji su u svojim prikazima riječke povijesti posve tendenciozno i politikantski zanemarivali riječko glagoljaštvo. Stoga je popis radova citiranih u ovoj studiji i svojevrsna bibliografija riječkoga glagoljaš-

tva. Kao poseban dio autor izdvaja 16. stoljeće s riječkom tiskarom kao središnjim fenomenom, ali se bavi i postojećim rukopisima i epigrafikom, te poznatom epizodom “kakvom se ni jedan drugi hrvatski grad ne može podičiti” – odlukom najvišega sloja riječkih gradskih uglednika koji su činili veliko i malo gradsko vijeće da pod prijetnjom obustave svih novčanih i ostalih podavanja riječkome kaptolu ne pristaju na nalog pulskoga biskupa C. Sozomena da riječki kler obavezno napusti glagoljaško bogoslužje i zamijeni ga latinskim. Uprkos tom nastojanju, zahvaljujući sustavnom djelovanju protivnika glagoljaša, nepovoljnim političkim prilikama i potrebama novoga vremena, 16. je stoljeće zapravo i konac riječkoga glagoljaštva, a Zapisnik je misni posljednji veći dokaz uporabe glagoljice u Rijeci.

Poglavlje *Opće značajke jezika, izraz i napomene o grafiji* četvrto je poglavlje knjige koje se sastoji od triju odlomaka nazivi kojih čine naslov poglavlja. U odlomku o jeziku Zapisnika misnoga D. Deković polemizira s nekim stavovima o jezičnoj situaciji u gradu Rijeci komentirajući podjednako i njegovu slavensku i romansku komponentu. Na temelju analize jezika Zapisnika i usporedbe sa zapisima u literaturi D. Deković tvrdi kako riječka čakavština 16. stoljeća nije zaseban lingvistički entitet unutar drugih ekavskih liburnijskih govora već da je ona, dapače, dio njih. To prije svega argumentira rijetkim potvrdama čakavizma i realizacije slogotvornoga sonanta *er*. Čini mi se ipak da se ovdje polemizira s dvaju različitih stajališta, dijalektološkoga i jezičnopovijesnoga, a dobro je poznata činjenica da jezik zapisa ne mora nužno ogledavati go-

voreni jezik i da pri tumačenju jednoga drugim valja biti vrlo oprezan uz postavljanje strogih metodoloških okvira. Druga polemika odnosi se na pitanje autohtonosti riječkoga govora s obzirom na to da supostoji slavenski, čakavski i romanski, fijumanski idiom. Budući da su u Zapisniku misnome zapisana imena i prezimena riječkih građana u razdoblju od 10 godina i da su ona sva slavenska, Deković zaključuje da je “građanstvo Rijeke u tome razdoblju bilo isključivo hrvatsko”, odnosno, “da ne postoje pokazatelji po kojima bi se mogla izreći tvrdnja kako u Rijeci u to vrijeme uz riječku čakavštinu ravnopravno supostoji talijansko riječko narječje.” Radi se svakako o intrigantnu stavu koji bi trebalo potvrditi ili opovrgnuti daljnjim istraživanjima. U nastavku ovoga odlomka progovara se o pisarima te o glasovnim i slovničkim realizacijama poluglasa, jata, slogotvornih sonanata, đerva, šta i ju u Zapisniku. U kratkome odlomku naslovljenu *Izraz* autor razlikuje stilsku raslojenost zapisa, pa su tako bilješke o smrti građana, o dugovanjima za troškove sprovoda, podatci o mjestu ukopa ili prodaji proizvoda napisane jezikom koji je blizak svakodnevnome. Takvi su zapisi ujedno tekstološki vrlo unificirani, s istim podacima i najčešće istim redoslijedom njihova nabranjanja. Naprotiv, izvješća s kaptolskih godišnjih izbornih skupština pisana su znatno svečanijim stilom. Treći je odlomak posvećen grafiji s posebnim naglaskom na morfologiju i duktus slova. Četiri su pisara Zapisnika misnoga no autor analizira zapis dvojice, Ivana Barberića i Ivana Milčića od kojih je zapis prvoga vrlo blizak knjiškome brzopisu, dok je Milčićev zapis izrazito uredski. Autor donosi

paleografski pregled, što manje upućeno-mo čitatelju može poslužiti i kao svojevrsan predložak za učenje glagoljskoga kurziva.

Najopsežniji je dio knjige (od 85. do 271. stranice) transliteracija samoga teksta, odnosno, *Preslovljenje rukopisa*. Autor preuzima pravila transliteracije Staroslavenskoga zavoda u Zagrebu, odstupajući od njih, kako kaže, samo povremeno i s ciljem da olakša korištenje i onima bez filološke izobrazbe, pazeći pritom da ta pojednostavnjenja ne otežaju posao filolozima. Na lijevoj stranici otisnut je faksimil folije, a na desnoj transliterirani tekst što omogućuje praćenje i eventualne korekcije.

Knjiga obiluje prilozima i kazalima. Prvi je prilog opsežan *Popis osoba spomenutih u Zapisniku misnome* koji nije potpuno sustavno strukturiran. Autor je naime želio zadržati cjelovit imenski izraz, sa svim atributima i dodatcima, kako je navedeno u Zapisniku, a radi se o često vrlo složenim sintagmama (npr. *sin antona, sina meštra ambroza postolara*). Kadšto se imensko-prezimenske sintagme navode prema osobnome imenu, a kadšto prema prezimenu (s time da se u zagradi uvijek donosi oblik kako stoji u izvorniku). Usto, svako je ime dopunjeno osnovnim podatcima iz Zapisnika. Neovisno o metodološkoj nesustavnosti, radi se o iznimno važnome prilogu koji će znatno olakšati daljnja istraživanja, ponajprije ona filološka jer se radi o iznimnome onomastičkome i uopće leksičkome blagu. Drugi je prilog *Matica umrlih grada Rijeke* te tablice smrtnosti u Rijeci, obje sastavljene na temelju Zapisnika misnoga. Sastavljen je i pojmovnik Zapisnika misnoga podijeljen prema sljedećim semantičkim poljima:

bratovštine, crkve, crkvene službe i naslovi, etnonimi, mjere, mjesta, novac, oltari, svetkovine te svjetovne službe i zanati, što će olakšati snalaženje u opsežnoj građi. Posljednje je kazalo naslovljeno *Osobe i mjesta spomenuti u obradbi rukopisa*.

Knjiga je opremljena uobičajenim znanstvenim instrumentarijem pa osim raslojene bibliografije (*knjigopisja*) i popisa skraćena ima i sažetke na hrvatskome, talijanskome i njemačkome jeziku.

Darko je Deković primjenjujući spoznaje moderne filologije učinio konačno dostupnim i razumljivim jedan od najvažnijih tekstova za kulturnu povijest Rijeke, ali i za hrvatsko glagoljaštvo uopće. Učinio je i znatno više od toga, opisao ga je i kontekstualno smjestio kako bi mogla doći do izražaja ta njegova važnost. Sjajnom raspravom o kulturno-povijesnome ozračju nastanka Zapisnika misnoga i njegovoj važnosti otvorio je veliko poglavlje o glagoljaštvu u Rijeci koje nažalost nije imao prilike posve zatvoriti. Nedvojbeno je da će svakome temeljitom istraživaču bilo kojega segmenta riječke povijesti ova knjiga biti neizostavan dio literature.

Zaključno

U vremenskom su rasponu od samo dvije godine (2005.-2007.) objavljene dvije knjige o dvjema važnim riječkim knjigama, jednoj otisnutoj i jednoj rukopisnoj. Time su dosad nedostupne knjige postale dostupne široj javnosti za daljnju analizu. Osim iznimne važnosti za kulturnu povijest i sadašnjost Rijeke, obje su ove knjige važne i za hrvatsku kulturu u cjelini. One su, uz postojeća dva pretiska riječke glagoljske tiskare, temeljni pokazatelj činjenice da je

Rijeka uistinu bila glagoljaška metropola i da joj u tom segmentu među hrvatskim gradovima nema premca. Lijepo je znati da su obje ove knjige o riječkim knjigama i otisnute u Rijeci. Ta činjenica ohrabruje i

otvara nadu da će naš grad i dalje iznalaziti i duhovnih i financijskih snaga za analizu vlastite povijesti i objavu njezinih vrijednih izdanja.

Sanja Zubčić

BISER IZ PISANE OSTAVŠTINE RAPSKE BISKUPIJE

Ines Srdoč-Konestra – Saša Lajšić

OBREDNIK PO GARANJINU

Prilog proučavanju književnojezične baštine grada Raba

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2008.)

Hrvatsko je priobalje kolijevka naše pismenosti, a brojna pisana ostavština sjevernojadranski prostor potvrđuje kao važno središte nastanka i razvoja hrvatske kulture i jezika. Većina mjesta na ovoj području i danas nose vidljiv pečat burne prošlosti, no velik (veći!) je dio još uvijek skriven od očiju javnosti, posebice kada je riječ o knjigama.

Knjižnice u sklopu crkava i samostana do danas su ostale vjerni čuvari blaga stare hrvatske pisane riječi. Ipak, zahvaljujući većem zanimanju za jezičnopovijesna istraživanja sve više bisera iz tih riznica dobiva znanstvenu valorizaciju i postaje dostupno svim zaljubljenicima u kulturu, ponajprije pismenu prošlost Hrvatske.

Pravo bogatstvo starih rukopisnih i tiskanih knjiga krije knjižnica bivše Rapske biskupije, iz koje je izašao sadržajno zanimljiv, znanstveno vrijedan te pregledan i lijepo uređen *prilog proučavanju književnojezične baštine grada Raba*, čije su autorice dr. sc. Ines Srdoč-Konestra, izvanredna

profesorica na Filozofskom fakultetu u Rijeci i voditeljica projekta *Franjevačka književna i književnojezična baština Istre i kvarnerskoga područja*, te Saša Lajšić, asistentica na Filozofskom fakultetu u Rijeci i novakinja na spomenutom projektu.

Najvećem i svakako najznačajnijem petom poglavlju knjige, u kojem se opisuje sam Obrednik (str. 31 – 200), prethode četiri ne manje zanimljiva i važna dijela koji pomažu u razumijevanju i tumačenju ovoga djela, te brojnim podacima potiču na daljnja istraživanja ovoga prostora i tematike.

U *Uvodnom slovu* (str. 7 – 8), koje potpisuje rapski župnik Mladen Mrakovčić, ukratko saznajemo o povijesti Rapske biskupije, uloži Ivana Luke Garanjina, bračtovštinama toga vremena, samome Obredniku, ali i da se “na spomen događaja iz 1559. godine kada je raspelo proplakalo i danas rapski puk okuplja svake godine na slavlje zavjetnoga blagdana Proplakanja Svetoga Križa 14. prosinca, pjeva Večernju i slavi svetu misu” (str. 7).